



KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2023-yil 2-son

VOLUME 3 / ISSUE 2 / 2023
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.3.2.

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.



Crossref
Content
Registration



MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Niyozova Salomat Saparovna

HUQUQBUZARLIKLARNING VIKTIMOLOGIK PROFILAKTIKASI:

MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA 4

Islomov Bunyod Ochilovich

BRAZILIYA FEDERATIV RESPUBLIKASI JINOYAT QONUNCHILIGIDA JAZONI

YENGILLASHTIRISH INSTITUTI15

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Toshev Otabek Sodiqovich

O'ZBEKISTONDA ADVOKATNING JINOYAT-PROTSESSUAL VAKOLATLARINI

KENGAYTIRISH MASALALARI: QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL28

Shonazarov Abduvali Shonazarovich

HUJJATLARNI QALBAKILASHTIRISH VA QIMMATLI QOG'OZLARNI

SOXTALASHTIRISH BILAN BOG'LIQ JINOYATLARNI TERGOV QILISHNING

XORIJ AMALIYOTI38



KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2023-yil 2-son

VOLUME 3 / ISSUE 2 / 2023
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.3.2.

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.



Crossref
Content
Registration

TAHRIR HAY'ATI

N. SALAYEV

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori – bosh muharrir

Y. KOLENKO

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i – bosh muharrir

D. BAZAROVA

TDYU Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor – bosh muharrir o'rinbosari

K. HAKIMOV

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası mudiri, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent – mas'ul muharrir

M. RUSTAMBAYEV

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti rektori, yuridik fanlar doktori, professor

F. RAXIMOV

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

Q. ABDURASULOVA

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

V. DAVLYATOV

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi huzuridagi Parlament tadqiqotlari instituti direktori o'rinbosari, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent

S. NIYOZOVA

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

SH. HAYDAROV

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

R. KABULOV

O'zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

B. UMIRZAKOV

O'zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi Kriminologiya kafedrası katta o'qituvchisi, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

A. BARATOV

TDYU Kriminalistika va sud ekspertizasi kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi

I. ASTANOV

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

B. PULATOV

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

“Kriminologiya va jinoiy odil sudlov” ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Ushbu jurnal O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

ISSN 2181-2179

© Toshkent davlat yuridik universiteti



MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Niyozova Salomat Saparovna

HUQUQBUZARLIKLARNING VIKTIMOLOGIK PROFILAKTIKASI:

MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA 4

Islomov Bunyod Ochilovich

BRAZILIYA FEDERATIV RESPUBLIKASI JINOYAT QONUNCHILIGIDA JAZONI

YENGILLASHTIRISH INSTITUTI15

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Toshev Otabek Sodiqovich

O'ZBEKISTONDA ADVOKATNING JINOYAT-PROTSESSUAL VAKOLATLARINI

KENGAYTIRISH MASALALARI: QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL28

Shonazarov Abduvali Shonazarovich

HUJJATLARNI QALBAKILASHTIRISH VA QIMMATLI QOG'OZLARNI

SOXTALASHTIRISH BILAN BOG'LIQ JINOYATLARNI TERGOV QILISHNING

XORIJ AMALIYOTI38

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.ccj.3.2./XUVU8270>
UDK: 343.988(045)(575.1)

HUQUQBUZARLIKLARNING VIKTIMOLOGIK PROFILAKTIKASI: MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA

Niyozova Salomat Saparovna,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga
qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori
ORCID: 0000-0003-3970-2985
e-mail: salomat.niyozova@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasining milliy va xorijiy tajribasi tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada Kriminologiya fani doirasida jabrlanuvchining turli jihatlarini kompleks tadqiq qilish vazifasi qo'yilib, jabrlanuvchisiz jinoiy qilmish bo'lishi mumkin emasligi yuzasidan fikrlar o'rganilgan. Har qanday jinoiy qilmish oqibatida jabrlanuvchiga muayyan (moddiy, ijtimoiy, jismoniy, ruhiy, ma'naviy, bevosita, bilvosita va h.k.) zarar yetkazilishi hamda huquqbuzarliklardan har xil obyektlar yoki qonun bilan qo'riqlanadigan ijtimoiy ahamiyatga molik manfaatlarning egalari jabrlanishi mumkinligi borasida muallif o'z fikrlarini bayon etgan. Maqolada kriminal viktimologiyani o'rganishdan ko'zlangan asosiy maqsad, huquqbuzarlik va jinoyat jarlanuvchilarining mazkur holatlar yuzaga kelishida tutgan o'rni, ahamiyatini, jinoiy vaziyatning yuzaga kelishi va rivojlanishiga qo'shgan "hissasi"ni aniqlash va tadqiq etish lozimligi ham aytib o'tiladi. Bundan tashqari, huquqbuzarlikda jabrlanuvchi bo'lishga moyillikni taqozo qiluvchi shaxsning xislatlari va xulqi bilan ijtimoiy qilmish o'rtasidagi sababiy aloqadorlik ehtimolli xususiyatga egaligi ta'kidlanadi. Maqolada jabrlanuvchilar bilan profilaktika ishlarini olib borish davomida ularning ko'rsatma berish mobaynida xatoga yo'l qo'ymasliklari uchun doimo ularning jinoyat sodir etilayotgan vaqtdagi holatini inobatga olish juda muhim sanalishi haqida ham fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: huquqbuzarliklar, viktimologiya, profilaktika, jinoyat, jazo, jabrlanish, milliy va xorijiy tajriba, xulq.

ВИКТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Ниязова Саломат Сапаровна,
доктор юридических наук, профессор
кафедры «Уголовное право, криминология
и противодействие коррупции» Ташкентского
государственного юридического университета

Аннотация. В статье анализируется отечественный и зарубежный опыт виктимологической профилактики преступлений. Также в статье в рамках науки криминологии поставлена задача всестороннего исследования различных сторон потерпевшего и изучены мнения относительно того, что без потерпевшего не может быть преступного деяния. Автор высказывает мнение, что любое преступное деяние может причинить конкретный (материальный, социальный, физический, психический, духовный, прямой, косвенный и т. п.) вред потерпевшему, при этом от нарушений могут пострадать различные объекты или обладатели общественно значимых интересов, охраняемых законом. В статье также упоминается основная цель изучения криминальной виктимологии, необходимость определения и исследования роли и значения преступлений и потерпевших в возникновении этих ситуаций, их «вклада» в возникновение и развитие криминальной ситуации. Кроме того, подчёркивается, что причинно-следственная связь между характеристиками и поведением личности, диктующими склонность стать жертвой преступления, и социальным поступком носит вероятностный характер. В статье указывается, что при профилактической работе с потерпевшими очень важно всегда учитывать их состояние на момент совершения преступления, чтобы они не допустили ошибок при даче показаний.

Ключевые слова: правонарушение, виктимология, профилактика, преступление, наказание, виктимизация, национальный и зарубежный опыт, поведение.

VICTIMOLOGICAL CRIME PREVENTION: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Niyozova Salomat Saparovna

Tashkent State University of Law
Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Anti-Corruption,
Doctor of Law

Abstract. The article analyzes domestic and foreign experience in victimological crime prevention. Also, the article, within the framework of the science of criminology, sets the task of a comprehensive study of the various aspects of the victim and examines opinions regarding the fact that without a victim, there cannot be a criminal act. The author expresses the opinion that any criminal act can cause specific (material, social, physical, mental, spiritual, direct, indirect, etc.) harm to the victim, and various objects or holders of socially significant interests protected by law may suffer from violations. The article also mentions the main goal of studying criminal victimology: the need to determine and study the role and significance of crimes and victims in the occurrence of these situations and their “contribution” to the emergence and development of a criminal situation. In addition, it is emphasized that the cause-and-effect relationship between the characteristics and behavior of an individual, dictating the tendency to become a victim of a crime, and social action is probabilistic. In the article, it is said that when working preventively with victims, it is very important to always take into account

their condition at the time of the crime so that they do not make mistakes when giving evidence.

Keywords: offenses, victimology, prevention, crime, punishment, victimization, national, foreign, experience, behavior.

Kirish

Bizga ma'lumki, kriminologiya nazariyasida huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga oshiriladigan profilaktik faoliyatning kimga qaratilganligiga ko'ra ikkiga: kriminologik va viktimologik profilaktika turlariga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda amalga oshirilayotgan profilaktika chora-tadbirlari asosan jinoyat sodir etgan shaxslarga qaratilgan. Chunki g'ayriijtimoiy qilmishning motivi, maqsadning paydo bo'lishi, rivojlanishi va ularni amalga oshirishda shaxs asosiy rol ni o'ynaydi.

Ta'kidlash joizki, hozirda ko'p hollarda muayyan jinoyatlar tufayli ayrim toifadagi shaxslar, shuningdek, ba'zi kasb egalari, alohida turdagi mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchilar jinoyat qurboniga yoki jabrlanuvchisiga aylanib qolmoqda. Shu bois endilikda o'zining salbiy xulqi, turmush tarzi va yurish-turishi bilan birga ijtimoiy mavqeyi va jismoniy holati, bajarayotgan mehnat faoliyati bilan bog'liq holda jinoyat qurboniga aylanishi mumkin bo'lgan shaxslarga nisbatan profilaktika chora-tadbirlarini ishlab chiqish va ularni amalga oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Material va metodlar

Mazkur maqolada huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi: milliy va xorijiy tajribaga doir masalalarni tahlil etishda ilmiy bilishning tarixiy, tizimli, mantiqiy qiyosiy-huquqiy, statistik, ijtimoiy so'rovlar o'tkazish, huquqni qo'llash amaliyoti usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

"Viktimologiya" atamasi ikki so'zdan: lotincha "victima" – "jabrlanuvchi" va yunoncha "logos" – "bilim, ta'limot" so'zidan tashkil topgan bo'lib, jabrlanuvchi haqidagi ta'limot degan ma'noni anglatadi [1].

Kriminologiya doirasida jabrlanuvchining turli jihatlarini kompleks tadqiq qilish vazifasi qo'yiladi, chunki jabrlanuvchisiz jinoiy qilmish bo'lishi mumkin emas. Har qanday jinoiy qilmish jabrlanuvchiga muayyan (moddiy, ijtimoiy, jismoniy, ruhiy, ma'naviy, bevosita, bilvosita va h.k.) zarar yetkazadi. Huquqbuzarliklardan har xil obyektlar yoki qonun bilan qo'riqlanadigan ijtimoiy ahamiyatga molik manfaatlarining egalari jabrlanishi mumkin.

Viktimologiyada jabrlanuvchilarni o'rganishda asosan "jinoyat qurboni" va "jinoyat jabrlanuvchisi" degan o'xshash tushunchalardan foydalaniladi.

Jinoyat sodir etishning sabablar zanjirida jabrlanuvchi jiddiy rol o'ynaydi, degan fikr bugun paydo bo'lib qolgan emas, zero, davlat va huquq nazariyasi hamda tarixi manbalarida bunday yondashuv o'z aksini topgan.



Ta'kidlash joizki, huquqbuzarlikning sabablarini o'rganishda jabrlanuvchi haqidagi ta'limot muhim rol o'ynaydi. Huquqbuzarliklar profilaktikasi chora-tadbirlarini ishlab chiqishda, huquqbuzarlik sodir etilishida jabrlanuvchining tutgan o'rnini ilmiy jihatdan bilish ham katta ahamiyatga egadir.

Shu sababli kriminal viktimologiyani o'rganishdan ko'zlangan asosiy maqsad huquqbuzarlik va jinoyat jabrlanuvchilarining mazkur holatlar yuzaga kelishida tutgan o'rni, ahamiyati, jinoiy vaziyatning yuzaga kelishi va rivojlanishiga qo'shgan "hissasi"ni aniqlash va tadqiq etishdir. Buning uchun jabrlanuvchining shaxsi, uning huquqbuzarlik va jinoyat sodir etilishidan oldingi xulq-atvori to'g'risida tegishli umumiy axborot yig'ilishi zarur [2]. Buning uchun, birinchi navbatda, jabrlanuvchining shaxsi to'g'risidagi zarur ma'lumotlar, ayniqsa, jinoyatning yuzaga kelishiga sabab bo'luvchi xulq-atvor atroflicha o'rganib chiqilishi lozim [3].

Viktimologiya – jismoniy va yuridik shaxslarni jinoiy tajovuz obyektiga aylantiruvchi, jinoiy aloqadorlik tavsifi va darajasini belgilovchi ularga xos tipik xususiyatlar, shuningdek, jinoyat qurbonlarining mustaqil o'z manfaatlarini jinoiy tajovuzlardan himoya qilish qobiliyati va uni kuchaytirish vositalari haqidagi ta'limotdir [4].

Viktimologik profilaktika shaxsni huquqbuzarlik va jinoiy xavfdan ogohlantiradi va uni o'z xulq-atvorini o'zgartirishga undash orqali uning jabrlanuvchi bo'lib qolishi xavfini kamaytirish maqsadida amalga oshiriladi. Profilaktika chora-tadbirlari shaxsni jinoiy hujumdan himoyalashga, o'zgalarning xatolaridan saboq olishga chorlaydi, shaxs qanchalik kriminologik muhitda o'zini himoya qila olsa, uning jabrlanuvchiga aylanish xavfi shuncha kamayadi.

Huquqbuzarlik sodir etganlar va jabrlanuvchilarining xulqi, odobi, axloqi, ma'lumoti, ma'naviyati, ruhiy holati kabi shaxsining xususiyatlari haqidagi ko'rsatkichlar ko'pincha bir-biriga yaqin hisoblanadi [5]. Salbiy xulq-atvorli, ma'lumot darajasi, ma'naviyati past, ijtimoiy-ruhiy holati buzilgan odamlar o'z ehtiyojlarini qondirish yo'lida jinoyat qurboni bo'lish xavfi mavjud bo'lsa-da, o'z qilmishlarini davom ettiraveradilar. Tabiiyki, bunday kishilar turli ko'rinishdagi huquqbuzarliklar, jumladan, jinoyat sodir etish bilan birga aksariyat hollarda jabrlanuvchiga ham aylanib qoladilar.

Huquqbuzarlikdan jabrlanuvchi bo'lishga moyillikni taqozo qiluvchi shaxsning xislatlari va xulqi bilan ijtimoiy qilmish o'rtasidagi sababiy aloqadorlik ehtimoliy xususiyatga ega. Tamagirlik, laqmalik xislatlari bo'lgan inson har doim ham firibgarlar bilan aloqaga kirishmaydi.

Huquqbuzarlikdan jabrlanuvchi bo'lishga moyil shaxs xulqining salbiy yo'nalish kasb etishi uning ijtimoiy-ruhiy, psixo-fiziologik xislatlari muayyan hayotiy vaziyat bilan aloqada bo'lgandagina vujudga keladi. Shuning uchun viktimologiya nafaqat shaxslarning viktimlik darajasini, balki viktimogen xususiyatga ega vaziyatni ham o'rganadi. Viktimogen vaziyat huquqbuzarlikdan jabrlanuvchi bo'lishga moyil shaxsning muayyan xislatlari va xulq-atvori bilan bog'liq ravishda yuzaga keladigan aniq hayotiy vaziyat bo'lib, unda jabrlanuvchiga huquqbuzarlik yoki jinoiy yo'l bilan jismoniy, mulkiy yoki ma'naviy zarar yetkazilishi uchun paydo bo'ladigan imkoniyat hisoblanadi [3, 348-b.].

Huquqbuzarlik yoki jinoyat sodir etish niyatining paydo bo'lishi va amalga oshishiga jabrlanuvchilarning shaxsiy, ruhiy xislatlari ularning xulqiga va huquqbuzar bilan o'zaro munosabatlariga xos xususiyatlari ko'maklashganligi sababli bugungi kunda bunday toifadagi fuqarolar muayyan qismining viktimligini kamaytirish profilaktikaning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lishi kerak [6]. Jamiyatda huquqbuzarliklardan jabrlanuvchi bo'lishga moyil odamlar qanchalik kam bo'lsa, shuningdek, ulardagi viktimlik darajasi past darajada bo'lsa, jinoyatchilikka qarshi kurashish faoliyatida samara berishi mumkin [7].

Jabrlanuvchilar bilan profilaktika ishlarini olib borish davomida ularning ko'rsatma berish mobaynida xatoga yo'l qo'ymasliklari uchun doimo ularning jinoyat sodir etilayotgan vaqtdagi holati va jinoyatchi shaxsini idrok etish xususiyatlarini inobatga olish juda muhim sanaladi. Ular his qilayotgan qo'rquv, g'azab, uyat, alam kabi hissiyotlar idrok etishning buzilishiga sharoit yaratib berishi mumkin.

Yuqorida ko'rsatilgan viktimlik holatlarida asosiy omillardan biri sifatida jabrlanuvchining muayyan xususiyatlari ko'rsatib o'tilgan. Ta'kidlash joizki, shaxsning viktim holatga tushib qolishiga nafaqat o'zining subyektiv xususiyatlari, balki boshqa omillar ham ta'sir etadi, ya'ni shaxs o'zining shaxsiy xususiyatlari bilan bir qatorda ularning boshqa omillar bilan uyg'unlashuvi natijasida ham jinoyatlardan jabrlanishi mumkin.

Hozirgi kunda nafaqat mana shunday toifadagi, balki barcha aholi qatlamining turli xil huquqbuzarliklardan jabrlanish ehtimolini kamaytirish, ya'ni viktimlik darajasini pasaytirish dolzarb masala hisoblanadi.

Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunida viktimologik profilaktika masalasi o'z ifodasini topgan.

Mazkur qonunning "Huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi" deb nomlangan 6-bobi talablari asosida "viktimologiya" tushunchasi qo'llanganda kriminal viktimologiyani nazarda tutish lozim. Chunki inson jabrlanib qolishining oldini olishga doir profilaktika sog'liqni saqlash, favqulodda vaziyatlarda harakatlanish kabi sohalarda ham amalga oshirilishi mumkin.

Huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi huquqbuzarliklar profilaktikasini bevosita amalga oshiruvchi organ va muassasalar tomonidan fuqarolarning yoki muayyan shaxslarning huquqbuzarliklardan jabrlanish ehtimolini kamaytirishga yo'naltirilgan huquqbuzarliklar sodir etilishida jabrlanuvchilarning tutgan o'rnini hamda jabrlanishning sabablari va ularga imkon bergan shart-sharoitlarni aniqlash, bartaraf etish, shuningdek, targ'ibot-tashviqot ishlarini tashkil etish orqali jabrlanish xavfini tug'dirayotgan omillar va huquqbuzarliklar haqida ma'lumotlar berish, bu borada ogohlikka, hushyorlikka chaqirish hamda xavfsizlikni ta'minlash chora-tadbirlarini amalga oshirish maqsadida olib boriladi.

Huquqbuzarliklar viktimologik profilaktikasining vazifalari:

huquqbuzarliklar sodir etilishida jabrlanuvchilarning tutgan o'rnini o'rganish va tahlil qilish; huquqbuzarliklardan jabrlanishning sabablari va ularga imkon bergan



shart-sharoitlarni aniqlash va bartaraf etish; aholi o'rtasida jabrlanish xavfini tug'dirayotgan omillar va huquqbuzarliklar haqida targ'ibot-tashviqot ishlarini tashkil etish; huquqbuzarlikdan jabrlanish ehtimoli yuzasidan aholini ogohlik va hushyorlikka chaqirish; jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning ko'chmas mulkini qo'riqlash; huquqbuzarlikdan jabrlanish ehtimoliga (viktimlikka) ega shaxslarni aniqlash va ularga profilaktik ta'sir ko'rsatish; huquqbuzarlikdan jabrlanganlarni ijtimoiy reabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish; viktimologik profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish va boshqalar.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, viktimologik profilaktika tushunchasining oydinlashtirilishi, maqsadi va vazifalarining aniq belgilanishi uning samarali chora-tadbirlar tizimi ishlab chiqilishini, shuningdek, mazkur profilaktik chora-tadbirlarning aniq manzilga yo'naltirilishi, ularga kompleks yondashilishi va ta'sirchanligini kafolatlaydi.

Viktimologik profilaktika ikkita asosiy jihat: maxsus va umumiylikning o'zaro bog'liqligini o'rganish darajasida olib boriladi.

Viktimologik profilaktikaning maxsus darajada olib borilishi jinoyat jabrlanuvchilarining xulq-atvorini jinoyatchida huquqqa xilof niyatning vujudga kelishi va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omil sifatida o'rganiladi.

Umumiy darajada o'rganish esa viktim xulqning qonuniyat va sabablarini aniqlash imkonini beradi.

Umumiy oldini olish jamiyatning barcha bo'g'inlari (oilal, ta'lim, tibbiyot muassasalari, o'zini o'zi boshqarish organlari)ning faol ishtiroki orqali amalga oshirilsa, maxsus oldini olish bevosita ichki ishlar organlari, prokuratura, adliya, sud organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Viktimologik profilaktikaning asosiy maqsadi – jinoyat qurbonlariga bevosita ta'sir ko'rsatish orqali aniq jinoyatlarning oldini olish samaradorligini oshirish va jinoyatlardan jabr ko'rishga to'sqinlik qilishdir.

Huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun talablari asosida umumiy, maxsus va yakka tartibda amalga oshirilishi mumkin.

Demak, viktimologik profilaktika huquqbuzarlikdan jabrlanish xavfini kamaytirishga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlar majmuidan iboratdir.

Bu borada xorijiy davlatlar tajribasini tahlil etadigan bo'lsak, G'arb davlatlarida viktimologik profilaktikaning quyidagi elementlari ajratib ko'rsatiladi va ularni shartli ravishda uch guruhga jamlash mumkin: shaxs yoki ijtimoiy guruhning viktimizatsiya jarayonlarining obyektiv sabablarini kamaytirish; aholining alohida toifadagi shaxslari orasida tushuntirish ishlarini olib borish, viktimologik targ'ibot; jabrlanuvchilarga yordam ko'rsatish, zararni qoplash va davlat tomonidan kompensatsiya to'lash tizimining mavjudligi [8].

G'arb davlatlarida viktimologik profilaktika davlat va fuqarolik jamiyati institutlarining jinoyatchilikka qarshi kurashish faoliyatining maxsus va ajralmas

qismi bo'lib, viktimologik profilaktikani amalga oshiruvchi asosiy subyektlar davlat va uning boshqaruv organlari hisoblanadi.

G'arb viktimolog olimlarining fikriga ko'ra, jamoatchilik nazorati va o'zini o'zi boshqarish aholining viktimligi darajasini kamaytirish uchun jamiyatga ta'sir etishning eng samarali vositalaridan biri sanalgan [9].

Mazkur davlatlarda viktimologik profilaktikaning muhim subyektlar faoliyati jamoat tashkilotlari hisoblanadi. Bu tashkilotlar jinoyatlardan jabrlanganlar manfaatlarini himoya qilish va ularga yordam ko'rsatish hamda retsidiv viktimlikka qarshi kurashish maqsadida tashkil etilgan.

Huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi bo'yicha ko'pgina Yevropa mamlakatlarida muvofiqlashtiruvchi organlar, masalan, Milliy kengashlar tashkil etilgan bo'lib, ularning asosiy vazifasi sifatida huquqbuzarlik profilaktikasi bo'yicha ma'lumotlar to'plash, rejalashtirish, amalga oshirilgan huquqbuzarlik profilaktikasi dasturlarini baholab borish, politsiya va boshqa organlarning hamkorlikda ishlashini muvofiqlashtirish, mazkur faoliyatni amalga oshirishda aholi ishtirokini ta'minlash, OAV imkoniyatlaridan foydalangan holda ular bilan hamkorlik qilish, ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar olib borish va boshqalar e'tirof etiladi [10].

Jabrlanuvchilar huquq va manfaatlarini ta'minlash uchun bu tashkilotlar hukumat vakillari bilan rasmiy uchrashuvlar va suhbatlar uyushtiradi, parlament qo'mitalari va komissiyalari, vazirlar kengashi majlislarida ishtirok etadi, qonun loyihalarini tayyorlashda yordam ko'rsatishadi, parlament va hukumat vakillarini o'zlarining majlislari va syezdlariga taklif qiladi, jamoatchilik fikrini o'rganadi hamda OAV bilan hamkorlikda ish olib boradi. Davlat organlariga jinoyatlardan jabrlangan shaxslar nomidan maktublar jo'natadi va ma'ruzalar tayyorlaydi, davlatning yuqori darajadagi shaxslari bilan uchrashuvlar o'tkazilishini tashkillashtiradi [10].

Huquqbuzarliklar viktimologik profilaktikasini amalga oshirishga yo'naltirilgan jamoat tashkilotlari faoliyatida quyidagilar ajratib ko'rsatiladi:

- tashkilotning tashkiliy tuzilmasi;
- viktimologik faoliyatni amalga oshiruvchi boshqa tashkilotlar bilan o'zaro hamkorligi va munosabatlari;
- taklif etilayotgan va ko'rsatilayotgan yordam qaratilgan obyektning xususiyati va boshqalar.

Ushbu tashkilotlarning tashkiliy tuzilmasi, o'z navbatida, ular ko'ngilli ravishda tuzilgan nohukumat va hukumat tashkilotlariga bo'linadi.

Angliyada esa Jinoyatlardan jabrlanganlarni qo'llab-quvvatlash milliy assotsiatsiyasi (National Association of Victim Support Schemes) 1979-yildan beri faoliyat ko'rsatib keladi va muvofiqlashtiruvchi organ vazifasini bajaradi.

Fransiyada Jinoyatlardan jabrlanganlarga yordam ko'rsatish Milliy instituti (National Institute for Assistance for Victims (INAVEM) 1986-yilda tashkil etilgan bo'lib, u 60 ga yaqin viktimologik tashkilotlar faoliyatlarini muvofiqlashtiradi [9].

Niderlandiyada Jabrlanuvchilarni qo'llab-quvvatlash milliy tashkiloti (National Organisation for Victim Support (NOVS) faoliyat yuritisa, AQShda rasman mazkur



vazifani amalga oshiruvchi organ mavjud bo'lmasa-da, Jabrlanuvchilarga yordam ko'rsatish milliy markazi bajaradi [9].

Italiyada rasman viktimologik tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi organ mavjud emas, lekin terrorizm, uyushgan jinoyatchilik, o'g'rilik, bosqinchilik va talonchilikdan aziyat chekkan fuqarolarga yordam ko'rsatish assotsiatsiyasi mazkur vazifani bajaradi.

Germaniya Federativ Respublikasida uchta darajadagi profilaktika ajratib ko'rsatiladi. Birinchi darajadagi profilaktikada jinoyatlar sodir etilishining asosiy sababi sifatida shaxsning huquqiy ongi pastligi va bu boradagi kamchiliklar ko'rsatiladi hamda bu kamchiliklarni to'ldirishga yo'naltirish mazkur darajadagi profilaktikaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Ikkinchi darajadagi profilaktikada politsiya organlari shaxslarni turli ko'rinishdagi jinoyatlarni sodir etishlaridan huquqiy vositalar orqali tiyib tursa, uchinchi darajadagi profilaktikaga esa jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan jazo qo'llash jarayonida ularning kelajakda jinoyat sodir etishlarining oldini olish bo'yicha amalga oshiriladigan profilaktika choratadbirlari kiradi.

Xorijiy davlatlarning huquqni muhofaza qiluvchi organlari jinoyat sodir etilishida doimo bir tezisni targ'ibot qiladi, ya'ni jinoyatchi har doim himoyasiz, qo'riqlanmaydigan jabrlanuvchi yoki obyekt bilan uchrashadi hamda unga nisbatan jinoyat sodir etadi. Shu sababli unga qarshi turadigan xavfsizlik choralari aholiga targ'ib qilish zarur deb hisoblanadi [11].

Buyuk Britaniyada kriminal xavfsizlikning minimal standarti ishlab chiqilgan bo'lib, bunda aholining keng qatlami politsiya bilan hamkorlik qiladi.

Jamoatchilik vakillariga navbatchilik kunlari politsiya kiyimi, ya'ni mundiri beriladi, faqat bu formada hech qanday unvon va belgilar bo'lmaydi, shuningdek, aloqa vositalari, maxsus himoya vositalari (rezina tayoq, qo'l kishanlari) va avtomashina beriladi. Bunday ko'rinishdagi faoliyat davlat va jamiyatga ham moddiy, ham ma'naviy ko'mak bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari tahlili

G'arbiy Yevropa va AQShda jinoyatlarning oldini olishda asosiy o'rinni viktimologik profilaktika egallaydi. Chunki mazkur faoliyat ko'p mablag' talab qilmaydi. AQSh va G'arbiy Yevropa mamlakatlarida "Qanday qilib o'zini, oilasini, mulkini va turar joylarini jinoiy tajovuzlardan himoya qilish mumkin?" degan maqolalar va qo'llanmalar chop etiladi. Shuningdek, jinoyat ishlari bo'yicha jabrlanuvchilar va guvohlarning xavfsizligini ta'minlash maqsadida jinoyatlardan jabrlanganlar assotsiatsiyalari tuzilgan bo'lib, ularning a'zolari o'z yashash joylari atrofida patrullik vazifalarini amalga oshirishlari belgilab berilgan. Shu bilan bir qatorda, o'rta maktabdan boshlab oliy o'quv yurtlarigacha viktimologiya asoslari haqida ma'ruzalar tashkil etilgan bo'lib, o'quvchi va talabalar trening mashg'ulotlarida o'zlarini himoya qilish va ekstremal holatlarda harakatlanish usullarini o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda ko'rib chiqilgan tajribalardan quyidagilar umumlashtirildi [12]:

- profilaktikaning ustunligi shundaki, yaratilgan imkoniyatlar shaxsning noqonuniy harakat qilishiga yo'l bermaydi, agar biror-bir shunga o'xshash holat yuz bersa, bunday holatning boshqa takrorlanishiga yo'l qo'yilmasligi;

- milliy qonunchilik hamda davlat va mahalliy dasturlarning ishlab chiqilganligi va qabul qilinganligi;

- huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'yicha yagona muvofiqlashtiruvchi organning tashkil etilganligi;

- huquqbuzarliklar va jinoyatlarni profilaktika qilish faoliyatida keng miqyosdagi aholi vakillarining jalb qilinganligi.

Ta'kidlash joizki, xorijiy davlatlarning profilaktika faoliyatining o'ziga xosligi ularning qaysi huquq oilasi vakili ekanligi bilan ham bog'liq. Chunki ulardagi jinoyatlarning tasniflanishi milliy qonunchiligimizga mos kelmasligini, shuningdek, ularning odat va an'alarining o'zgacha ekanligini hisobga olish zarur. Rivojlangan xorijiy davlatlarning har bir tajribasini milliy qonunchilikka tatbiq etish ham samara beravermaydi. Shu sababli o'rganilgan tajribalarni qonunlarga va albatta, mentalitetga moslagan holda tatbiq etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Xulosalar

Huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasini amalga oshirish bo'yicha quyidagicha xulosa qilishimiz mumkin:

- huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasini amalga oshirish orqali nafaqat fuqarolarning huquqbuzarliklardan jabrlanib qolishining oldini olishga, balki jamiyatda jinoyatchilikning kamayishiga ham erishiladi;

- huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi bo'yicha chora-tadbirlarni qo'llash kam mablag' talab etadi hamda jinoyatchilikka qarshi kurashish samaradorligini oshiradi;

- huquqbuzarliklar viktimologik profilaktikasini maqsadli ravishda amalga oshirishda fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish eng ustuvor masala hisoblanadi;

- fuqarolarning huquqbuzar shaxs bilan o'zaro aloqasi muhim ahamiyatga ega bo'lib, huquqbuzarliklar tahlilini olib borishda jabrlanuvchi shaxsini chuqur o'rganib chiqmaslik natijasida viktimologik profilaktika ishlarini tashkil etish hamda amalga oshirishda ma'lum bir qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Bundan tashqari, birinchidan, huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasining amal-dagi ayrim qonun hujjatlarini takomillashtirishni taqozo etadi. Jumladan, "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi va "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunlariga viktimologik profilaktika va subyektlar faoliyati bilan bog'liq o'zgartish va qo'shimchalarni kiritish lozim bo'ladi.

Ikkinchidan, huquqbuzarliklar viktimologik profilaktikasi bo'yicha bir qator tashkiliy muammolarni bartaraf etish hamda ularni takomillashtirish viktimologik profilaktika samaradorligiga erishish imkonini beradi.



Uchinchidan, fuqarolarning turli ko'rinishdagi huquqbuzarliklardan jabrlanishlariga qarshi OAVda ko'rsatuvlar tashkil etish va unda aholining ishtirokini ta'minlash orqali jamoatchilik fikrini o'rganish mumkin.

To'rtinchidan, internet tarmog'ida fuqarolarning huquqbuzarliklardan jabrlanib qolishlarining oldini olishga qaratilgan ma'lumotlar, ko'rgazmali lavhalarni joylash-tirish zarur.

Beshinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda yoshlar va voyaga yetmaganlarning turli ko'ngilsiz hodisalar qurboni bo'lib qolayotgani, o'z joniga qasd qilishga majbur bo'lishlarining oldini olish maqsadida huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamda Raqamli texnologiyalar vazirligi bilan hamkorlikda ijtimoiy tarmoqlarda ularning jabrlanib qolishlariga qarshi qaratilgan ma'lumotlarni kiritib borish ishlarini amalga oshirish lozim.

REFERENCES

1. Frank L.V. Nekotoryye teoreticheskiye voprosy stanovleniya sovetskoy viktimologii [Some theoretical savollar formation of Soviet victimology]. Vladivostok, 1974, p. 15.
2. Niyozova S.S. Prevention of Crime in the Family and the Role of Victimology in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 2020, vol. 29, no. 3, p. 3962.
3. Parfiyev Y.A. et al. Huquqbuzarliklar profilaktika faoliyati psixologiyasi [Psychology of crime prevention activities]. Tashkent, Akademiya Publ., 2015, pp. 341–342.
4. Ismailov I., Abdurasulova Q.R., Fazilov I.Y. Kriminologiya [Criminology]. General part. Tashkent, Akademiya Publ., 2014, pp. 179–180, 342, 348.
5. Khatkova F.X. Viktimologicheskiye aspekty zhenskoy prestupnosti [Victimological aspects of female crime]. Abstract of Phd thesis. Moscow, 2004, p. 186.
6. Niyozova S.S. Reasons for Suicide and the Issue of Responsibility. *International Journal of Pharmaceutical Research*, 2020, Dec., vol. 12, suppl. iss., p. 528.
7. Nadtoka S.V. Viktimologicheskiye aspekty profilaktiki nasilstvennykh prestupleniy [Victimological aspects of the prevention of violent crimes]. AAbstract of PhD thesis. 1999, p. 207.
8. Zaborovskiy V.A. Obshhesotsialnyye mery preduprezhdeniya penitentsiarnoy prestupnosti [General social measures to prevent penitentiary crime]. Available at: <http://www.jourclub.ru/34/132910>
9. Voronin Y.A. Preduprezhdeniye prestupnosti v zarubezhnykh stranakh [Crime prevention in foreign countries]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Chelyabinsk State University*, 2012, no. 27 (281), p. 86.

10. Konovalova I.A. Viktimologicheskaya stoykost kak sposob preduprezhdeniya prestupleniy nesovershennoletnikh [Victimological resilience as a way to prevent juvenile crimes]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta – Bulletin of Moscow State Regional University*, 2012, no. 1. Available at: <http://www.evestnik-mgou.ru>

11. Baranovskiy N.A. Antideviantnaya politika: teoriya i sotsialnaya praktika [Anti-deviance policy: theory and social practice]. Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 2011, pp. 54–55.

12. Golovkina A.G. Gosudarstvennaya sistema profilaktiki pravonarusheniy v sovremennoy Rossii [State system of crime prevention in modern Russia]. Abstract of PhD thesis. Moscow, 2011, p. 18.

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2023-yil 2-son

VOLUME 3 / ISSUE 2 / 2023

DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.3.2.

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

BOSH MUHARRIR:

N. Salayev

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR:

Y. Kolenko

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

D. Bazarova

TDYU Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor

Mas'ul muharrir: K. Hakimov

Muharrirlar: Y. Mahmudov, Y. Yarmolik

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Jurnal 2023-yil 1-iyunda bosmaxonaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli bosma tabog'i: 5,35.

Adadi: 30. Buyurtma: № 30.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

ISSN 2181-2179

© Toshkent davlat yuridik universiteti